

УДК 341.225(043.3)

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ В СФЕРІ ТОРГОВЕЛЬНОГО МОРЕПЛАВСТВА

Борисова Х.О., Савінова Н.А.

Національний університет «Одеська морська академія»

У даній статті розглядається поняття «національна юрисдикція». Зокрема було проаналізовано поширення юрисдикції держави в сфері торговельного мореплавства. Розглянуто історичний розвиток поняття, варіанти його трактування, зони поширення. Висвітлено наявність проблеми конфлікту зіткнення юрисдикцій декількох держав.

Ключові слова: юрисдикція, торговельне мореплавство, державна територія, влада держави.

Постановка проблеми. Існує тісний зв'язок між розвитком торговельних відносин та морським правом, адже розвиток суднобудування, промисловості, удосконалення флоту спонукали вихід суден на простори океанів, відкриття нових морських шляхів. Кожна держава має свій спектр прав, обов'язків та межі, на які вони розповсюджуються, а поняття «юрисдикція» найбільш повно характеризує ці питання. Саме ситуації, що виникають у зв'язку взаємодії абсолютно різних суб'єктів та об'єктів на світовій арені, спонукають до розгляду інституту юрисдикції більш детально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз умов, меж і специфіки поширення юрисдикції держав у сфері міжнародного торговельного мореплавства обґрунтовується тим, що при виявленні будь-яких прогалин в даному питанні можливе їхнє подальше наукове та практичне опрацювання та як висновок створення нових міжнародних та національних норм, що покращать рівень регулювання відносин між державами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання визначення меж юрисдикції тієї або іншої держави (особливо під час колізій) постає важливою проблемою в рамках даної теми. Юрисдикція держави, як прояв державного суверенітету – поняття, яке використовується головним чином в міждержавних відносинах. Тому є всі підстави розглядати його в першу чергу як міжнародно-правове явище. Зіткнення юрисдикцій держав як проявів їх суверенітету породжує багато проблем в їх взаєминах практичного характеру.

Метою даної статті є аналіз поняття «національна юрисдикція» і його дослідження в рамках мореплавства, зокрема торговельного.

Виклад основного матеріалу. Держава – первинний суб'єкт міжнародного права і її правосуб'єктність має універсальний характер, тобто є найбільш повною за обсягом. Правосуб'єктність інших суб'єктів міжнародного права проявляється в основному в результаті їх взаємовідносин з державами або взагалі з'являється в результаті їхньої волі.

Особливим елементом міжнародної правосуб'єктності держави є суверенітет, що визначають як верховенство в межах власної території і незалежність у зовнішніх зносинах від будь-якого внутрішнього та зовнішнього впливу. Міжнародне право виходить із презумпції наявності суверенітету в кожній державі.

Суверенітет держав на міжнародній арені виражається насамперед у тому, як вони діють або

можуть діяти по відношенню один до одного в публічно-правовій сфері, як далеко простирається їх влада за межами їх території. Саме в цьому полягає суть юрисдикції держав, яку розуміють як можливість держави розглядати та вирішувати питання відповідно до її компетенції [6, с. 128].

Юрисдикція – це суверенне право кожної держави здійснювати свої виняткові владні повноваження у сфері як правотворчості, так і правозастосування у цивільних, кримінальних та адміністративних справах.

Поняття «юрисдикція» найчастіше пов'язане з державою, але не обов'язково відноситься до держави як такої, а іноді може взагалі не бути пов'язане з державою. Так, у внутрішньодержавній сфері термін «юрисдикція», як правило, сприймається в контексті діяльності судових органів, визначаючи їх повноваження по розгляду (включаючи і винесення рішень) тієї чи іншої категорії справ. Крім того, юрисдикцію держави визначають і як здатність держав наказувати або виконувати норми права, і як право держави нав'язувати свою владу, і як компетенцію держави впливати на поведінку інших суб'єктів, і як правову владу [6, с. 130].

Походить термін «юрисдикція» з латинської мови (*jurisdictio*) і перекладається як судочинство, але традиційно цією мовою вказаному поняттю відповідає, скоріше, слово «*justitio*», а також тлумачення слів «*jus*», «*disere*», що означає розв'язання конфліктів або застосування органами влади встановлених правил.

Міжнародне співробітництво в регулюванні питань юрисдикції має своє коріння у стародавній історії і спочатку було пов'язане з необхідністю захисту права власності (угоди про повернення біглих рабів) і боротьби із вкрай обмеженим колом злочинів (перш за все з політичними злочинами, злочинами проти інтересів скарбниці, а також з еміграцією, яку вважали злочинною). Нерозвиненість міждержавних зв'язків виключала будь-яку необхідність у розширенні або поглибленні такого співробітництва. Воно залишалося в зародковому стані до початку іншого тисячоліття. У XI – XII століттях поруч із зародженням цивільного права у країнах Західної Європи почали виникати питання колізійного права їх вирішення лягло в основу розвитку практики та теорії міжнародного приватного права. Це зрештою викликало до життя міжнародне публічно-правове співробітництво. Однак перші міждержавні угоди з'явилися в цій області тільки в середині XIX ст. Потім таке співробітництво стало надзвичайно широким і динамічним.

На межі XIX – XX століть виникли нові області міжнародного співробітництва з питань юрисдикції й активно розширювалися існуючі. Протягом всього XX ст. таке співробітництво було однією з галузей міжнародного публічного права [2, с. 212-213].

Історично юрисдикція мала й має донині кілька значень, які однак є не стільки суперечливими, скільки взаємодоповнювальними. Ні в доктрині, ні, тим більше, в нормативних міжнародно-правових актах немає визначення юрисдикції держав, яке могло б вважатися загальною визначенням. Тому можна запропонувати в якості орієнтира наступні визначення:

1. Передбачена законом чи іншим правовим актом сукупність повноважень органів державної влади оцінювати дії осіб, інших установ, громадських організацій – щодо їхньої правомірності. Тобто здійснення адміністративної функції держави як такої задля підтримання певного порядку та виконання усіх норм, що приписані.

2. Сфера відносин, на які поширюється зазначена правомочність (суспільні відносини, територія, коло осіб).

3. Процес здійснення правосуддя та інша діяльність державних органів із розгляду справ і застосування санкцій.

4. Зрештою, підвладність державі всіх суб'єктів, речей і юридичних актів, пов'язаних із нею юридично, забезпечення реального зв'язку [8].

Під встановленням юрисдикції розуміється визначення: простору, в межах якого держава вважає за можливе і допустимим очікувати і вимагати здійснення своїх правомочних наказів; кола осіб, яким адресуються такі накази; часу, протягом якого вони діють; питань або предметів, з приводу яких веління сформульовані. Під здійсненням юрисдикції – реалізація державою можливості і допустимості забезпечення своїх правових велінь за допомогою прийняття заходів примусу. Однак ці прояви юрисдикції взаємопов'язані.

Можна сказати, що теоретично держави за допомогою свого законодавства, можуть встановити юрисдикцію щодо всіх правопорушень, що посягають на їх громадян і об'єкти, інші важливі інтереси держав в межах самих різних просторів. Зокрема, держави можуть встановлювати її щодо злочинів, скоєних іноземними громадянами поза межами своєї території, якщо такі діяння спрямовані проти інтересів їхньої держави і навіть на борту космічних літальних апаратів [5].

У межах території держави діє його виняткова юрисдикція. При цьому слід зауважити, що законодавча і виконавча юрисдикції тут збігаються. Це залежить від того, що державна територія (сухопутна, водна і повітряна) знаходиться під суверенітетом однієї держави. Вона належить цій державі, що здійснює в її межах своє територіальне верховенство. Правовий режим території держави визначається його внутрішнім законодавством. Однак це не означає, що в межах такої території не діє міжнародне право. Міжнародні зобов'язання держави нерідко здійснюються стосовно його території, що знаходяться в її межах особам та об'єктам. Однак ніхто не має права здійснювати свої права і обов'язки на території іноземної держави, не інакше як за його згодою.

Тільки держава може погодитися на обмеження своєї юрисдикції. Така згода може виражатися в формі міжнародного звичаю, міжнародного договору або ж простій міжнародної домовленості [3, с. 81-82].

Слід зазначити, що можливості держав по здійсненню своєї юрисдикції мають обмеження. Вони визначаються межами поширення свого суверенітету, суверенітету іноземних держав і міжнародним правом. С.В. Черниченко стверджує, що різниця між встановленням, а також здійсненням юрисдикції в межах території держави і поза нею полягає в ступені її обмеження, яка визначається міжнародним правом. В дійсності міжнародне право або обмежує юрисдикцію держав, або передбачає в певних випадках екстраординарне її розширення [8].

Держави мають обмежену юрисдикцію щодо інших категорій осіб, наділених відповідно до міжнародного права імунітетами. Це відноситься зокрема до осіб, які мають дипломатичні імунітети. Такі імунітети закріплені в звичайних нормах міжнародного права, а також в ряді універсальних, регіональних і навіть двосторонніх міжнародних договорах. У даних джерелах міжнародного права знайшли відображення питання наділення окремих осіб дипломатичними імунітетами, в тому числі і положення про втрату цих імунітетів [7, с. 193].

При розгляді даної теми можна зупинитися на особливостях кримінальної юрисдикції держави і її здійснення в межах її акваторії (внутрішніх вод, територіального моря, архіпелажних вод і міжнародних проток (або їх частини), які перебувають в межах території держави). Такі води є територією з національним правовим режимом, а тому всі питання та спори регламентуються, перш за все, законодавством прибережної держави. Однак існують ситуації, пов'язані із здійсненням правоохоронних заходів, які регулюються звичайними нормами міжнародного права або ж нормами, що містяться в міжнародних договорах [3, с. 80].

Відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року, за винятком окремих випадків, передбачених цією Конвенцією, води, розташовані в бік берега від вихідної лінії територіального моря, становлять важливу частину внутрішніх вод держави [1]. Незважаючи на те, що внутрішні води розрізняються за своїм складом, як свідчить практика проблеми, пов'язані із здійсненням юрисдикції, виникають у зв'язку з вчиненням злочинів при знаходженні іноземних морських суден в портах.

Як відомо, акваторія морського порту є частиною внутрішніх вод прибережної держави. Влада цієї держави може здійснювати кримінальну юрисдикцію щодо скоєних на борту іноземного торгового судна або державного судна, яке експлуатується в комерційних цілях злочинів його екіпажем і пасажиром. У той же час склалася практика, згідно з якою кримінальна юрисдикція прибережної держави на борту судна, що знаходиться в порту іноземної держави, для арешту чи проведення розслідування у зв'язку зі злочинном, вчиненим на борту судна, не здійснюється в ряді випадків. Зазвичай це стосується випадків, коли скоєний злочин: зачіпає лише іноземне

судно і його екіпаж, тобто, в злочині замішані особи, що відносяться тільки до екіпажу судна, злочин не було скоєно громадянином або проти громадянина прибережної держави або третьої держави; чи не порушує громадський спокій або громадський порядок в цій державі або його безпеку; його наслідки не поширюються на територію держави порту; не підпадає під міжнародні договори по боротьбі зі злочинністю, що передбачають обов'язок прибережної держави приймати кримінальні заходи щодо осіб, які перебувають на борту судна і які вчинили конкретні злочини. Зазначені обставини не зачіпають прав місцевої влади здійснювати заходи, пов'язані з припинення торгівлі наркотиками, забезпечення безпеки судів і портів, охорони людського життя, збереження вантажів і перебуванню іноземців.

Усі судна під час перебування в іноземних портах зобов'язані дотримуватись законів і правил, а також розпорядження влади прибережної держави. Це стосується питань прикордонного, митного, санітарного контролю, стягнення портових зборів і т. д. Незалежно від зазначених випадків держава порту здійснює кримінальну юрисдикцію, якщо одержано таке прохання з боку капітана іноземного судна або глави дипломатичного представництва або консульської установи вжити заходів щодо осіб, які вчинили злочини на борту цього судна.

Слід зауважити, що на борту судна, що знаходиться в іноземному порту, продовжують діяти правила держави прапора, що стосуються внутрішнього розпорядку, проте вони, як правило, застосовуються з урахуванням особливостей законодавства прибережної держави.

В цілому можна сказати, що кримінальна юрисдикція прибережної держави поширюється на злочини, вчинені в межах його територіального моря. Однак в міжнародному праві знайшли відображення ситуації, коли права прибережної держави в цих просторах обмежені.

Так, згідно зі статтею 27 Конвенції ООН з морського права 1982 року (Підрозділ В. Правила, що застосовуються до торговельних суден і державних суден, які експлуатуються в комерційних цілях) кримінальна юрисдикція прибережної держави не повинна здійснюватися на борту іноземного судна, що проходить через територіальне море, для арешту будь-якої особи чи проведення розслідування у зв'язку з будь-яким злочинном, вчиненим на борту судна під час його проходу [1].

Міжнародне право передбачає право прибережних держав приймати необхідні закони і правила, які стосуються мирного проходу через територіальне море, щодо наступних питань: безпеки судноплавства і регулювання руху суден; захисту навігаційних засобів і устаткування, а також інших споруд або установок; захисту кабелів і трубопроводів; збереження живих ресурсів моря; запобігання порушенню рибальських законів і правил прибережної держави; збереження навколишнього середовища прибережної держави і запобігання забрудненню; морських наукових досліджень і гідрографічних зйомок тощо.

Поза територією держави межі поширення законодавчої і виконавчої юрисдикції можуть не збігатися. Визначальне значення тут відіграє

виконавча юрисдикція, яка визначається міжнародним правом і її здійснення залежить від ряду обставин. Зважаючи на це, якщо правопорушення, у відношенні якого держава встановила юрисдикцію, відбулося поза межами його території, то особа, яка його вчинила, може бути притягнута до відповідної відповідальності, в разі якщо воно виявиться в межах дії виконавчої юрисдикції даної держави [8].

Також слід приділити увагу питанню встановлення юрисдикції стосовно проблемних ситуацій, що виникають у відкритому морі.

Відкрите море і повітряний простір над ними є територією з міжнародним режимом.

В його межах правовий режим встановлюється тільки всіма державами спільно. Всі об'єкти, що належать державі, що знаходяться у відкритому морі і в повітряному просторі над ними підпадають під її виключну юрисдикцію, в тому числі й кримінальну. Це відноситься до суден, що плавають під прапором цієї держави, повітряним судам, зареєстрованим в ній, стаціонарних платформ і інших об'єктів. Дана юрисдикція носить, перш за все, публічно-правовий характер. Слід звернути увагу, що кожна держава має ефективно здійснювати в адміністративних, технічних і соціальних питаннях свою юрисдикцію і контроль над плаваючими під її прапором судами і повітряними судами, зареєстрованими в цій державі.

У відкритому морі всі судна користуються свободою судноплавства.

Ніхто не має права здійснювати кримінальну та адміністративну юрисдикцію на борту іноземних суден. Однак якщо є згода держави прапора, закріплена в міжнародному звичаї або міжнародному договорі або отримана тим чи іншим способом, здійснення кримінальної юрисдикції на борту іноземного судна, що не користується повним імунітетом, можливо. Механізм отримання такої згоди закріплений, наприклад, в Конвенції про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року [2, с. 217].

Міжнародне право передбачає можливість здійснення юрисдикції на борту іноземного судна без згоди держави прапора тільки у випадках, якщо це судно займається піратством, работоргівлею, несанкціонованим мовленням.

Здійснення державою своєї юрисдикції щодо правопорушень нерідко пов'язане з проблемою її можливої колізії з юрисдикціями, що встановлені іншими державами. Така юрисдикція може бути передбачена як внутрішньодержавним, так і міжнародним правом. Важливо підкреслити, що держава, встановлюючи юрисдикцію щодо будь-яких правопорушень, виходить з необхідності захисту своїх інтересів, їх важливості, враховує інтереси сусідніх держав і в цілому світової спільноти. У той же час, як показує практика, саме відмінність в підходах держав до її встановлення, призводить до колізії (зіткнень) юрисдикцій.

В результаті вжиття заходів щодо її здійснення виникають проблеми в міждержавних відносинах, що нерідко призводять до їх ускладнень. Особливо це стосується ситуації, коли механізм вирішення таких проблем не передбачений міжнародним правом. У таких випадках нерідко потрібні значні політичні та дипломатичні зусилля держав [4].

Оскільки немає загальноєвропейських норм міжнародного права, які чітко визначають межі юрисдикції держав, доводиться орієнтуватися при виникненні проблем, пов'язаних із зіткненням юрисдикцій, на основні та галузеві принципи міжнародного права і міжнародні договори, що зачіпають відповідні питання (в тому випадку, зрозуміло, якщо вони зобов'язують зацікавлені держави). Існують й рядові звичайні норми, якими в подібних ситуаціях можна керуватися, але

їх порівняно небагато і вони, в порівнянні з договірними нормами, не відрізняються чіткістю.

Потребує детальної розробки концепція реального зв'язку держави, з саме цією державою. Ця концепція так чи інакше втілена в юрисдикційних принципах (критеріях), на яких держави засновують свою юрисдикцію. Однак дана концепція досить розпливчата і залишає місце для зловживань.

Список літератури:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: [Електронний ресурс] / Верховна Рада України / Законодавство України / Міжнародні документи. Міжнародна морська організація. – Режим доступу до док.: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_057.
2. Буроменський М.В. Міжнародне публічне право: навч. посібник / М.В. Буроменський. – К.: Юрінком Інтер. – 2006. – 336 с.
3. Кривак В.В. Поняття юрисдикції держави в територіальних водах / В.В. Кривак // Митна справа. – 2010. – № 1. – С. 80-84.
4. Музика А. Питання удосконалення правового статусу дипломатичних представництв у науці міжнародного права / А. Музика // Право України. – 2006. – № 12.
5. Ромашев Ю.С., Фетищев Д.В. Юрисдикция государств в правоохранительной сфере / Монография. – М.: Научная книга. – 2009. – 48 с.
6. Терентьева Л.В. Соотношение понятий «юрисдикция» и «суверенитет» / Л.В. Терентьева // Вестник Университета имени О.Е. Кутафина. – 2016. – № 12. – С. 126-133.
7. Фалалеева Л.Г., Мараховський В.В. Дипломатичні імунітети: принципи, норми, практика застосування / Л.Г. Фалалеева, В.В. Мараховський // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 14. – С. 192-202.
8. Черниченко О.С. Международно-правовые аспекты юрисдикции государства: дис. ... канд. юрид. наук. 20.00.10 / Черниченко Ольга Станиславовна. – М., 2003. – 168 с.

Борисова К.О., Савинова Н.А.

Национальный университет «Одесская морская академия»

НАЦИОНАЛЬНАЯ ЮРИСДИКЦИЯ В СФЕРЕ ТОРГОВОГО МОРЕПЛАВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматривается понятие «национальная юрисдикция». В частности, было проанализировано распространение юрисдикции государства в сфере торгового мореплавания. Рассмотрено историческое развитие понятия, варианты его трактовки, зоны распространения. Освещено наличие проблемы конфликта столкновения юрисдикций нескольких государств.

Ключевые слова: юрисдикция, торговое мореплавание, государственная территория, власть государства.

Borisova K.O., Savinova N.A.

National University «Odessa Law Academy»

NATIONAL JURISDICTION IN THE AREA OF THE MERCHANT SHIPPING

Summary

In this article the concept of «national jurisdiction» is considered. In particular, the extension of the jurisdiction in the area of the merchant shipping was analyzed. Historical development, variants of interpretation, extension zones were viewed. The problem of clashing of jurisdictions of the different countries was contemplated.

Keywords: jurisdiction, merchant shipping, state territory, government.